

ВІДГУК

офіційного опонента професора, доктора наук із соціальних комунікацій,
професора кафедри інформаційних систем та мереж Національного
університету «Львівська політехніка»

Кунанець Наталії Едуардівни

на дисертацію Збанацької Оксани Миколаївни «Документна евристика в
системі соціальних комунікацій: бібліотекознавчий аспект»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних
комунікацій за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство,
бібліотекознавство, бібліографознавство.

Експонентне зростання потоків інформації у інформаційному суспільстві зумовлює збільшення кількості інформаційних запитів споживачів, що ускладнює технології ефективного пошуку інформації. Нагальна необхідність вирішення цієї проблеми зумовлює актуальність теми дисертаційної роботи Збанацької О. М., у якій детально розроблено теорію документального пошуку, що сприяє прискоренню процесів інформаційного обміну ресурсами у бібліотеках та інших документно-інформаційних інституціях. Потреба налагодження ефективного інформаційного пошуку постала перед бібліотеками з перших років їх існування, проте впровадження цифрових технологій надає їй особливої актуальності.

Сучасні бібліотечні інституції створюють пошукові образи документів за допомогою різних інформаційно-пошукових мов (бібліографічного опису, класифікаційної, предметизаційної, ключових слів тощо), розробляють авторитетні файли на імена осіб, найменування організацій, розробляють предметні рубрики, спрямовують свої дії на забезпечення якісного обслуговування користувачів з метою задоволення їхніх інформаційних потреб. Разом з тим, відсутність у сучасній вітчизняній теорії соціальних комунікацій узагальнюючих робіт щодо теоретичних основ пошуку документів, перешкоджає подальшому розвитку сучасного бібліотекознавства і документознавства.

НБ / В		
Вк. №	613	
13	08	2016 р.
Кіл. аркушів	12	

Для вирішення цієї проблеми дисертантом чітко сформульовано мету дослідження, яка полягає у розробленні цілісної концепції документної евристики як нового наукового напрямку в системі соціальних комунікацій, зокрема бібліотекознавстві. Відповідно до поставленої мети логічно та послідовно сформульовано головні завдання дисертаційної роботи, які передбачають: аналіз терміносистеми, методологічного інструментарію, визначення підходів до поняття «евристика», обґрунтування складових документної евристики як нового наукового напрямку, подання характеристики її галузевої специфіки; дослідження впливу інформаційних потреб особистості на реалізацію інформаційного пошуку в документно-інформаційних інституціях; здійснення видової класифікації документної евристики; обумовлення місця документної евристики в комунікаційному середовищі бібліотеки; виокремлення особливостей функціонування системи пошуку документів в бібліотеках та інших документно-інформаційних інституціях; розроблення концептуальних засад та шляхів розвитку документної евристики в соціальних інститутах, таких як бібліотеки, архіви, музеї.

Зв'язок роботи з науковими програмами та темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах комплексної наукової теми кафедри культурології та інформаційних комунікацій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (НАКККіМ) «Актуальні проблеми культурології: теорія та історія культури» (2015–2020 рр.; реєстр. № 0115U001572).

Науковий рівень достовірності й обґрунтованості основних положень, висновків і результатів представленої дисертації досягається завдяки застосуванню взаємодоповнюючого комплексу методологічного інструментарію: соціокомунікаційного, системного, інформаційного, інтеграційного, ситуаційного підходів; загальнонаукових методів; спеціальних методів для вирішення поставленої проблеми.

Структура дисертаційної роботи Збанацької О. М. підпорядкована логіці

дослідження, його меті та основним завданням. Дисертаційна робота містить вступ, п'ять розділів, висновки, список використаних джерел, додатки (18 сторінок). Приведений наприкінці роботи список використаних джерел з 664 найменувань (на 67 сторінках) свідчить про широту й різноманітність ретельно опрацьованої здобувачем джерельної бази. Основний зміст викладено на 425 сторінках, загальний обсяг дисертаційної роботи – 536 сторінок, що відповідає вимогам щодо подання результатів докторських досліджень.

Наукова новизна представленого дисертаційного дослідження Збанацької О. М. полягає в обґрунтуванні доцільності нового наукового напрямку, спрямованого на формування технологій пошуку документів на науковообґрунтованих засадах, що дозволяє не лише збагатити новими знаннями теорію бібліотекознавства, документознавства, соціальних комунікацій, а й відкриває багатогранну перспективу подальших досліджень з метою підвищення рівня інформаційного обслуговування користувачів бібліотек та інших документно-інформаційних інституцій.

Дисертантом розвинуто теоретичні засади формування комунікаційного середовища документної евристика, основними компонентами якого є: бібліотеки та документно-інформаційні інституції різних типів; документні фонди; інформаційно-пошукові мови (ІПМ); пошукові образи документів (ПОД); пошукові образи запитів (ПОЗ); засоби надання доступу до документів; фахівці з опрацювання та надання інформації; користувачі інформації.

Слід відзначити, що Збанацька О. М. комплексно розглянула поняття «евристика», його трактування у суміжних галузях, зокрема філософії, психології, лінгвістики, кібернетики, а також у бібліотекознавстві, наголошуючи, що основне завдання евристики полягає у створенні нових моделей пошуку розв'язання задач, проблем, вирішенні наукових завдань. Дисертантом на основі проведеного дослідження цілком слушно констатовано, що евристика як поняття та науковий напрям, що вивчає творче, неусвідомлене

мислення людини, як окрема наука ще повністю не сформувалася і є предметом численних дискусій та потребують комплексних досліджень.

Важливим результатом дисертаційного дослідження є обґрунтування нового наукового напрямку – документної евристики, визначення основних компонентів її комунікаційного середовища. Дисертантом запропоновано вдале визначення документної евристики як комплексної системи знань, що вивчає теорію, історію і практику документального пошуку, його інтелектуальні та технологічні засади (С.81), а також визначені її об'єкт (С.82), предмет (С.83), мета (С.85), структура (С.84).

О. М. Збанацькою запропоновано оригінальний видовий поділ документної евристики, в основу якого покладено об'єктно-інституційно-галузевий підхід. В залежності від об'єкта документального пошуку дисертантка виокремлює джерелознавчу, бібліографічну, патентну евристики; від інституції, в якій здійснюється документальний пошук – архівну, музейну, документну інтернет-евристику; від галузі знання, в якій здійснюється документальний пошук – літературознавчу, медичну, педагогічну, транспортну та в інших галузях наук.

У роботі проведено порівняльний аналіз процесів пошуку документів в бібліотеках та інших документно-інформаційних інституціях, розроблено концептуальні підходи до розвитку документної евристики в інформаційному суспільстві.

У роботі розвинуто й удосконалено визначення поняття «документальний пошук» та «документна інтернет-евристика». Подальшого розвитку набули уявлення щодо особливостей реалізації пошуку документів в бібліотеках, архівах, музеях; знання стосовно розкриття змісту документів за допомогою ППМ; наукові уявлення про джерелознавчу, джерельну, бібліографічну, архівну евристики та документну інтернет-евристику.

Практична значущість дисертації Збанацької О. М. зумовлена розробленою цілісною концепцією документної евристики як нового наукового напрямку щодо теоретичних основ пошуку документів. Важливість дисертації

полягає у розкритті ролі документної евристики в системі соціальних комунікацій, зокрема бібліотекознавстві, що може бути використано під час подальших досліджень в Україні. Окремі результати представленої наукової розвідки, як свідчать акти їх впровадження, реалізовані при підготовці науково-методичних матеріалів з навчальних курсів «Документна евристика» та «Евристика в науковому студіюванні», які викладаються для магістрів та аспірантів Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, а також впроваджено в практичну діяльність відділу лінгвістичного забезпечення інформаційно-пошукових систем Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого (розроблення та поповнення «Інформаційно-пошукового тезауруса»).

Повноту викладу основних наукових положень, висновків та рекомендацій дисертації засвідчує зміст 53 наукових публікацій, зокрема 2 наукових монографій, 4 наукових публікацій у фахових виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз та у наукових виданнях іноземних держав, 16 статей у фахових виданнях, визначених МОН України, 17 публікацій в інших виданнях. Широкий спектр міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференцій та круглих столів, за матеріалами яких опубліковано 14 тез доповідей, дозволили провести ефективну апробацію результатів дослідження.

Дисертаційна робота виконана самостійно, найважливіші наукові результати та висновки одержані дисертантом особисто. Особистий внесок дисертанта у 2 наукових публікаціях, підготовлених у співавторстві складає 60%.

Структура дисертації відповідає меті, завданням, та відображає авторську концепцію та логіку дослідження.

У першому розділі дисертаційної роботи «Теоретичні основи дослідження документної евристики», який складається з трьох підрозділів, автор аналізує стан дослідження наукових поглядів на поняття евристики і

переконливо доводить, що «дослідження евристики носить фрагментарний та багатогалузевий характер» (С. 49). Підсумовуючи аналіз довідкових видань, в яких зустрічається термін «евристика», дисертант слушно констатує, що цей термін найбільш притаманний для універсальних словників, словників іншомовних слів, з економіки та психології. Друге місце посідають галузеві довідкові видання з логіки, культурології і педагогіки. Довідкові видання з інших галузей знань (табл. 1.1) містять спроби трактування поняття галузевих евристик, зокрема «бібліографічна еристика», «евристика в літературознавстві».

Особливого слід відзначити розроблені дисертантом об'єкт, предмет та мету документної евристики, основні засади становлення та розвитку нового наукового напрямку – документної евристики – комплексної системи знань, що вивчатиме теорію, історію і практику документального пошуку, його інтелектуальні та технологічні засади (С.81-85).

Збанацькою О. М. окреслено комунікаційне середовище бібліографічної, документної та фактографічної евристик, показано співвідношення понять «документна еристика» та «документальний пошук» (С. 91).

У другому розділі **«Методологія документної евристики»**, який складається з двох підрозділів, дисертант зосереджує увагу на методологічних підходах: соціокомунікаційному, системному, інформаційному, інтеграційному, ситуаційному тощо, а також методах наукового аналізу, синтезу, наукометрії, бібліометрії, класифікації, логічному, які забезпечили успішне виконання поставлених завдань. Застосування системного підходу дозволило показати зв'язки бібліотечного фонду з іншими підсистемами бібліотеки та зв'язки архівного фонду з іншими підсистемами архіву. Крім того, що стосується системи методів інформаційного пошуку, дисертант виділяє такі методи: суцільний, вибірковий, інтуїтивний, типологічний («рецептурний»), індуктивний, дедуктивний, метод бібліографічних посилань, метод сходження від абстрактного до конкретного.

Збанацька О. М. здійснила класифікацію інформаційно-пошукових мов і застосувала до них моносистемний та полісистемний підходи. Вона слушно зазначила, що інформаційно-пошукові мови можна розглядати як необхідну складову частину, принаймні, трьох макросистем: 1) інформаційно-пошукової; 2) документних комунікацій; 3) світового інформаційного простору (С. 129).

У третьому розділі **«Трансформація структури документної евристики в системі соціальних комунікацій»**, який складається з чотирьох підрозділів, дисертантом доведено, що інформаційні потреби користувачів мають безпосередній вплив на технології реалізації інформаційного пошуку. Поняття «інформаційна потреба» є одним із центральних понять інформаційної науки та практики. Другим контуром забезпечення інформаційної потреби є надання повнотекстового документу в межах правового поля, що ускладнює пошукові процеси.

Особливу увагу дисертант приділяє інформаційно-пошуковим мовам: класифікаційній, предметизаційній, дескрипторній. Оскільки інформаційно-пошукові мови є елементом будь-якої інформаційно-пошукової системи, то їм належить провідна роль у формуванні пошукових образів документів, як важливих складових, що забезпечують ефективність процесів пошуку документів.

Важливим результатом проведеного дослідження є запропонована дисертантом класифікація, що визначає обґрунтовані критерії видового поділу документної евристики за: об'єктом інформаційний пошуку (джерелознавча, бібліографічна, патентна евристики); інституціями, в яких здійснюється інформаційний пошук (архівна, музейна, документна інтернет-евристика); галуззю знання, в якій здійснюється інформаційний пошук (літературознавча, медична, педагогічна, транспортна та інші галузеві евристики). Дисертантом розроблено детальний алгоритм пошуку документів з вказанням практично всіх логічних операцій, що виконуються у процесі його реалізації. Дисертант

відстоює думку, що пошук повнотекстових документів слід починати з фондів бібліотек, а вже потім всіх інших документно-інформаційних інституцій.

Четвертий розділ **«Документна евристика в комунікаційному середовищі бібліотеки»** складається з чотирьох підрозділів, в яких охарактеризовано комунікаційне середовище бібліотеки, як відкритої складної динамічної системи.

Дисертантом розглянуто документ як центральний об'єкт документної комунікації, наведено його типологічну характеристику. На думку дослідниці, документи «побутують у різних соціальних інституціях, і їхнє відшукування потребує від інформаційного посередника багато часу, певних знань, умінь, навичок та евристичного чуття» (С. 249). При цьому слушно відзначає, що усі компоненти соціальної комунікації тісно пов'язані між собою теоретичними і практичними елементами, які є складовою документної евристики.

Дисертантом чітко визначено підсистеми документного фонду: бібліотечні фонди, архівні фонди, музейні фонди, фонди національної системи науково-технічної інформації як складових документної евристики (С. 280), проведено їх порівняльний аналіз (Табл. 4.1).

Збанацькою О. М. наголошено, що ефективний інформаційний пошук у сучасних бібліотеках ґрунтується на використанні автоматизованих бібліотечних інформаційних систем, що містять метадані документів, які зберігаються у фондах бібліотек, надають допомогу користувачам у пошуку та доборі потрібних документів, і слугують зручним інструментом доступу до знань, сконцентрованих у документах.

Особливу увагу дисертантом приділено компетентнісному рівню бібліотечних працівників, оскільки саме вони є основною рушійною силою комунікаційного процесу, і від їхніх знань, умінь і навичок залежить якісне створення пошукових образів, а також наявності у користувачів пошукових навичок, які сприяють отриманню релевантних документів.

Зазначено, що розроблення уніфікованої ІПМ для всіх документних фондів країни була і залишається актуальною проблемою, до вирішення якої необхідно залучити науковців і практиків, що працюють в різних документно-інформаційних інституціях (С. 334), що є дещо дискусійним.

П'ятий розділ **«Парадигма розвитку документної евристики в бібліотеках, архівах, музеях»** складається з трьох підрозділів і в ньому запропоновано теоретичні засади формування документної евристики як складової документних комунікацій.

Збанацька О. М. слушно зазначає, що розвиток документної евристики неможливий без вирішення проблем, які мають теоретико-методологічний характер: формування джерельної бази, розроблення наукової методології пошуку документів, формування нових методичних підходів до інформаційного пошуку в традиційних, автоматизованих ІПС, Інтернеті, створенні сучасного термінологічного апарату.

Підкреслюючи, що документна евристика покликана виконувати важливу роль активного наукового посередника в доступі до документів, дисертант визначає дев'ять основних чинників, які активно впливають на цей процес. Першочерговими завданнями документної евристики дисертант вважає: зібрати та упорядкувати інформацію про місцезнаходження окремих документів; створити повні галузеві метабібліографії; уніфікувати процес створення ПОД; розширити точки доступу до документів за рахунок визначення класифікаційних індексів, предметних рубрик, ключових слів, дескрипторів та ведення АФ; розробити ефективну методику пошуку документів; окреслити компетентності, якими мають володіти інформаційні працівники та користувачі (С. 388).

Дисертант виокремила такі концепти розвитку документної евристики: інтелектуалізація, лінгвістичність, відповідність, системність, узгодженість, інтегрованість, доступність, комунікативність, когнітивність, інституційність.

Саме з врахуванням цих концептів можливий подальший розвиток документної евристики.

Слід відзначити слушність висновків дисертанта, що знання, які будуть накопичуватися документною евристикою, стануть дієвим засобом: покращення якості обслуговування користувачів інформації; удосконалення пошукових можливостей ІПС; підвищення рівня обізнаності інформаційних працівників щодо наявних документних фондів інформаційних установ; покращення взаємодії між користувачами інформації та інформаційними працівниками; підвищення рівня інформаційної культури усіх суб'єктів соціальних комунікацій.

Таким чином, структурні частини дисертаційної роботи Збанацької О. М. внутрішньо пов'язані між собою і становлять органічну єдність. Висновки у розділах є аргументованими та виваженими.

Автореферат повністю відображає зміст, структуру, основні результати та висновки дисертації. Основні положення дослідження свідчать: здобувач Збанацька О. М. достойно представила отримані результати, спрямовані на вирішення проблеми, визначеної у дисертаційному дослідженні. Зміст дисертаційної роботи відповідає паспорту спеціальності 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.

Разом із цим, дисертаційне дослідження, містить певні дискусійні моменти, тому подаю деякі зауваження і пропозиції, врахування яких сприятиме повнішій та об'єктивнішій характеристиці отриманих результатів:

1. Світовою бібліотечною спільнотою використовується Міжнародний стандарт «Опис та доступ до ресурсу» (RDA: Resource Description and Access), що надає створеним метаданим засад універсальності. В Україні процес впровадження цього міжнародного стандарту дуже повільний і невиправдано гальмується. Саме тому доволі дискусійним є твердження щодо розроблення універсальної

ІПМ для всіх документних фондів країни, зокрема бібліотек, архів, музеїв, в яких використовуються різні підходи до формування метаданих на свої фонди. Завдяки переходу на міжнародний стандарт досягається вирішення існуючих проблем з меншими ресурсними затратами.

2. В інформаційному суспільстві відбувається інтенсивне формування комунікаційного середовища інститутів соціальної пам'яті. Дисертантом схематично окреслено комунікаційні середовища бібліографічної евристики (С. 89), документної евристики (С. 90), бібліотеки (С. 102), архіву (С. 105) та визначено їх основні компоненти, проте слід детальніше дослідити та обґрунтувати взаємозв'язки між ними з врахуванням потреб розвитку інформаційного простору України та входження у світовий інформаційний простір.

3. У роботі запропоновано основні концепти розвитку документної евристики, подано визначення та особливості кожного з них. Разом з тим, формування нового наукового напрямку потребує розроблення ґрунтовних базових принципів становлення та функціонування. Дисертанту необхідно подати концептуальні підходи реалізації цих процесів. Вважаю, що ці важливі аспекти успішного просування документної евристики можуть стати об'єктом подальших наукових досліджень дисертанта.

Висловлені зауваження та пропозиції не змінюють позитивного враження від дисертаційного дослідження та не применшують наукової цінності його результатів.

Мету дослідження досягнуто, завдання, поставлені у дисертаційній роботі виконані, отримані дисертантом в ході дисертаційного дослідження результати та висновки відповідають поставленій меті та завданням.

Таким чином, можна стверджувати, що дисертаційне дослідження Збанацької Оксани Миколаївни «Документна евристика в системі соціальних комунікацій: бібліотекознавчий аспект» за науковим рівнем, глибиною опрацювання поставленої проблеми, обґрунтованістю головних положень і висновків, наявністю наукової та практичної цінності відповідає вимогам до дисертаційних досліджень, визначених п. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою КМУ № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.

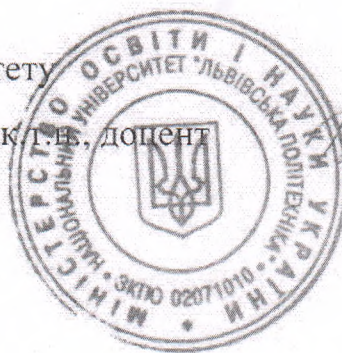
Офіційний опонент:

професор, доктор наук із соціальних
комунікацій, професор кафедри інформаційних
систем та мереж Національного університету
«Львівська політехніка»

Н. Е. Кунанець

Підпис професора Н.Е. Кунанець засвідчую.

Вчений секретар
Національного університету
«Львівська політехніка», к.т.н., доцент

Р.Б. Брилинський